

SVĚTEM LIDOVÉ HUDBY A WORLD MUSIC

HUDBA STŘEDOVÝCHODNÍ EVROPY

JIRÍ PLOCEK

SVĚTEM LIDOVÉ HUDBY A WORLD MUSIC

JIŘÍ MORAVČÍK

KELTSKÁ HUDBA

TORST

Tato kniha by nikdy nevznikla bez přičinění mého přítele, překladatele
Pavla Fraita a trpělivosti mé ženy Martiny.

Za cenné rady a nezištnou pomoc děkuji Petru Dorůžkovi.

Za skvělé fotografie a povzbuzení děkuji Ivanu Prokopovi a Yvettě Stránské.

Děkuji rovněž Tomáši Křivánkovi, Ondřeji Pilnému, Pavlu Svatoňovi,
Michalu Černému a Radku Zezulkovi.

V textu jsou použity citace a úryvky z článků a recenzí pro Rock&Pop,
Harmonii, UNI a z pořadů pro Český rozhlas 3 stanice Vltava.

© Jiří Moravčík, 2004

© Torst, 2015

© Ivan Prokop-AF, Yvetta Stránská, 2004

ISBN 80-7215-223-8 (váz.)

ISBN 978-80-7215-660-3 (e-kniha)

OBSAH

Úvod	10
Kde bydlí Keltové	11
Z dále vynořené melodie (hudba z Irska)	13
Gaelská liga v keltském šeru	15
Kapitánské tance v Novém Yorku	16
The Clancy Brothers, bratři ve svetru	17
The Chieftains, vládcové keltské hudební říše	19
Vizionář s cembalem Seán O’Riada	25
The Dubliners a písně pro žízňivé	29
Neirští Irové Sweeneys Men	31
Planxty – most od tradice k moderně	32
Donal Lunny a jízda na rockovém parním válci	34
Rocková smršť Coolfin	36
Horslips, rockeři na plný úvazek	38
De Dannan, promenádní korzo tradiční irské hudby	39
Pevnost vydavatelství Tara Records	40
Clannad, pohádka z Gweedoru	41
Enya – léčivá keltská harmonie, nebo prachsprostý kýč?	43
Jezerní královna Altan	45
Donegalské pěnice Mairéad a Triona Ni Dhomhnaill	47
Cara Dillon: o zpívání patřičných písní	49
Davy Spillane, obchodní cestující s dudami	50
Sharon Shannon, akordeonový talent od Pánaboha	52
Anam, Tarras, Calico aneb mládí vpřed	55
Svobodomyslný Michael McGoldrick	57
Kíla, fascinující labyrint hudby	58
New York, New York (irská hudba z Bronxu a Manhattanu)	61
Roztančené Cherish The Ladies	61
Eileen Ivers, virtuózní čarodějka	63
Black 47, nejsurovější irský zvuk pod sluncem	65
Solas s hlasem Karan Casey	67

Nízký a rychlý přelet nad Highlands (hudba ze Skotska)	69
Pohlednice s dudákem v sukni	69
Temple Records a excelentní pankeltství Tannahill Weavers	70
Ossian a dudáčtí velikáni	71
Harfenistka ze skotských vřesovišť Savourna Stevenson	72
The Poozies, apetit plachých laní	73
Shetlandské skály (String Sisters, Shoormal atd.)	74
Mouth Music a zálesáctví Martina Swana	76
Uragán edinburghské scény	
(Peatbog Faeries, Shoonglenifty, Keltik Elektrik)	78
Vydavatelství Greentrax a dlouhé prsty Iana Greena	81
Skotští bardi Dick Gaughan, Ewan MacColl, Robin Williamson	83
Houslení Alasdaira Fräsera	84
Folkrockové příběhy (Wolfstone, Búrach, Ceolbeg)	86
Malinky, nové listí na starých větvích	87
 Kelti z konce světa (hudba z kanadských provincií)	 89
Buddy MacMaster, houslista upsaný ďáblu	89
Hořící smyčce Natalie MacMaster	91
Ďábel v kuchyni (Ashley MacIsaac, Leahy, Barrage a další)	92
Barra MacNeils , Slainte Mhath, Great Big Sea,	
Rawlins Cross a The Rankins	95
Gaelské vyznání Mary Jane Lamond	96
 Popelka keltského hudebního světa (hudba z Walesu)	 99
Julie Murphy a čekání na beránka	99
Fernhill, kapradí z Walesu	101
 Země pochodujících kamenů (hudba z Bretaně)	 104
Keltská symfonie Alana Stivella	105
Boží hlasy Anne Auffret a Yann Fanch Kemenera	108
Bretaňský superband Bagad Kemper	110
Nadšené keltství Dan Ar Braza	111
Alan Simon, potomek krále Artuše	114
Rachot z keltského pekla (Tri Yann, Stone Age, Skolvan a další)	114
Razítka v hudebním pasu Erica Marchanda	116

Mušle z pouti (hudba z Galicie, Asturie a Baskicka)	118
Velvyslanec Carlos Núñez	119
Dudácké hraní na city (Xosé Manuel Budiño, José Angel Hevia)	121
Olé, Susana Seivane	122
Milladoiro, lekce z galicijské tradiční hudby	123
Baskický knoflíkář Kepa Junkera	124
Vydavatelství Resistencia: baskická hudba na dlani	125
Leilía, dámy s tamburínami	127
Mercedes Peón a hlasy Galicie	128
 Fúze, z nichž jde strach aneb co všechno lze spojit	 131
Keltské jamování křížem krážem	132
Salsa Celtica – velké skotsko latinské dobrodružství	133
Balkánský syndrom Andyho Irvina	136
Broadwaysko-keltská show Riverdance	138
Afrokeltské vibrace skotských Capercaillie	140
Keltské techno	143
Martyn Benett: technofolkař z Caledonie	144
Iarla O'Lionáird, starý zpěv v novém kontextu	147
Simon Emmerson, irské lamenty z mauretánských pouští	149
Multikulturní jam sessions vydavatelství Real World	151
Otevřená kniha Afro Celt Sound System	152
 <i>Přílohy</i>	 <i>157</i>

ÚVOD

Když před časem vyšlo album *Sounds from Ambient Celtic Rainforest* (Zvuky z keltského deštného pralesa), mnozí posluchači se nad tak zřejmým nesmyslem ani nepozastavili, zatímco jiní už nejspíš dávno rezignovali na donkichotský boj s šikovně vedeným obchodním konceptem držícím se hesla, že keltská hudba je to, co si pod ní kdo představí. Paradoxně na tom má lví podíl především ona sama: zrodila se totiž z mlhoviny domněnek, o jejím původu prakticky nevíme nic, neexistují jakékoliv notové zápisy a její současná podoba vykrytalizovala teprve v uplynulých dvou stech letech.

Přestože debaty okolo keltské hudby představují všeobecně srozumitelné téma, je až zarážející, jak snadno jsme podlehli často až nesnesitelné módní keltské vlně. A tak přestože u nás už léta existuje Bratrstvo Keltů, které každý rok pořádá hudební přehlídku Beltine, a desítky tanečních a hudebních souborů vzývajících keltské bohy, na informačním poli je to bída a utrpení. Lze proto použít parafrázi povzdechnutí jazzového skladatele a teoretika Jana Rychlíka z 50. let: „*Chudost naší literatury o keltské hudbě je nápadná a kontrastuje se skutečností, že se keltská hudba u nás už léta pilně pěstuje, a ne bez úspěchů.*“ A rovněž přibývá těch, kteří se keltskému tématu raději obloukem vyhnou. Jde nepochybně o chápavou reakci na keltské třeštění trvající prakticky celá 90. léta, kdy do sebe mnozí už z prioncipu odmítají vstřebávat cokoli keltského. Jako by říkali: „Dost bylo Keltů.“

Není pochyb o tom, že se tak děje v důsledku informačního vakuu. Specializované časopisy orientované na world music a na jiný než český folk u nás nevycházejí, a v těch stávajících se dostává prostor pouze jménům z hitparád. V poslední době však úměrně s poznáním, že

world music a potažmo keltská hudba nejsou projevem výlučnosti a snobismu, nýbrž hledáním alternativy k dutě znějícím hudebním prefabrikátům a k nadvládě angloamerických poprockových megahvězd, hlad po informacích stoupá. World music a keltská hudba nejsou totiž ničím jiným než „popmusic odjinud“. Hudbou z exotických koutů, která o věneček své melodické překvapivosti zatím nestačila přijít. A především je hudbou s vlastním názorem na neslučitelnost kultur.

Po boomu kolem filmového Titaniku, v jehož podpalubí v rámci historické pravdy irský šraml prostě zaznítl musel, se zájem o keltskou hudbu prakticky v celé Evropě vrátil do rozumných kolejí. Čechy z toho nevýjímaje. S tím rozdílem, že u nás ještě stále nedošlo na vysvětlení, co to vlastně ona keltská hudba je, a čím to, že k ní měli a mají blízko posluchači po celém světě, podléhající jak její přirozené přírodní melodičnosti, tak lacinému šuntu zaklínajícímu se keltským mysticismem.

Odpovědi se lze dobrat přinejmenším dvěma cestami. Směrem dovnitř: s precizností indiánského stopaře projít cizím územím a vydat komplexní zprávu, které laika dříve či později zmate a nedělejte si iluze, dokonce znudí neznámými jmény. Anebo zvenčí: daleko stručnějším a vybíravějším představením osobností a souvislostí odpovědných za její až neskutečnou popularitu. Což bude případ této knihy.

Kde bydlí Keltové

Zatímco o Keltech, co do rasy a národnosti prakticky nedefinovatelném uskupení putujícím dávnou Evropou, můžete zpravidla „říct cokoliv, a bude to téměř pravda, anebo to přinejmenším bude těžké vyvrátit“, pohled na tzv. keltskou hudbu už tak rozostřený není, alespoň v obecné shodě nad její geografickou lokalizací. Přestože termín keltská hudba nese všechny aspekty neurčitosti a spouště muzikantů je víceméně k smíchu, v rámci obchodní strategie a potřeby škatulkovat ho musíme brát tak jak stojí a leží. Nehledě na to, že nic chytřejšího ještě nikdo nevymyslel. Jinak člověku nezbyvá, než být za každých okolností důsledný a dbát na to, aby nevynechal ani jednu ze základních světových lokalit, kde keltská hudba překročila většinu dějinných zvrátů: Irsko, Skotsko, Wales, Bretaň, španělské regiony Galicie s Asturií a ostrov Man.

Sem, na samý konec světa, je kdysi zahnali Římané. Na severu dnešní Anglie nechal císař Hadrián v roce 122 dokonce vybudovat sto deset kilometrů dlouhou a pět metrů vysokou Hadriánovu zeď, oddě-

lující tehdejší Římské impérium od území keltských barbarů. Později za vlády císaře Antonia, kdy římsí dobyvatelé došli až k ústí řeky Tay, vyrostl další val – Antoniova zeď.

Anglie a území směrem dál do Evropy byla sice pokořena a jejich obyvatelstvo pořímsštěno a následně germanizováno, což sice obnášelo přijetí cizího umění, jazyka a náboženství, ale keltská království za oběma zdmi a na irských ostrovech si nadále udržovala osobitý způsob života předkřesťanského rázu, včetně jazyka a lidových zvyků. Například ještě v roce 1249 byl skotský král inaugurován po prastarém způsobu, kdy mu byl u posvátného menhiru v gaelštině deklamován celý jeho rodokmen.

Stejně tomu bylo i v Irsku nebo Bretani, kde se díky neuvěřitelně houževnaté schopnosti Keltů jít po celá staletí svou cestou podařilo uchovat dávné kultury, těžce si vyvzdorovat jazyky a stát se studnicí keltské tradice, z níž čerpáme dodnes.

Všechny tyto země leží na pobřeží Atlantického oceánu, pojí je nepříliš odlišná historická zkušenost, zhruba stejné podnebí a přírodní podmínky a také fakt, že mezi nimi odpradáвна existuje čilý obchodní a společenský ruch, nehledě na nepřeslechnutelnou hudební spojitost, táhnoucí se napříč všemi zeměmi. A ačkoliv se Bretonec bude vždycky zaklínat, že v Irsku hrají jinak a galicijský dudák vám nikdy nepřizná, že má mnoho společného se Skotem, když bylo v 70. letech potřeba pojmenovat v hitparádách hudbu, kterou sem s velkou slávou zanesl bretaňský hráč na harfu Alan Stivell, jako by se všichni dohodli a začali ji říkat *keltská*, případně *keltský rock*.

Protože připouštíme, že „Keltem je každý, kdo hovoří keltsky“ a protože keltských jazyků existuje šest, považujme regiony, kde se takto mluví, zároveň za nejzřetelnější vymezení pro keltskou hudbu. Pak ale přebývá Galicie, a naopak chybí kanadská provincie Nové Skotsko.

V daleké Kanadě se skutečně někteří obyvatelé ostrova Cape Breton dorozumívají skotskou gaelštinou, ovšem to lze vysvětlit: nucená emigrace, útěk z domova, jehož kulturních kořenů se dodnes drží jako klíšťata.

A Galicie? Mezi irskou a skotskou *gaelštinu*, *manštinu*, *velštinu*, *cornwalštinu* a *bretónštinu* románské *galego*, kterým se mluví na severozápadě Španělska, skutečně nepatří. Galicijští Kelt-Iberové měli holt smůlu, dlouhá léta se na ně zapomínalo, nicméně spojitost s Kelt-y u nich prokazatelně existuje – koneckonců konkrétně s Iry se velmi úzce stýkají už od 6. století.

Z DÁLI VYNOŘENÉ MELODIE (HUDBA Z IRSKA)

Zní to příliš neuvěřitelně, ale přesto. Dokážete si představit, že Irská hudba také nemusela v podobě, v jaké ji dnes známe, vůbec existovat? Že z ní mohl být maximálně tak důvěrně známý folklorní paskvil, komunistickými kulturdráby nadiktované častušky o lepších zítřcích? Nakonec všechno dopadlo dobře, nicméně cosi vzdáleně podobného bylo na spadnutí, když si na samém počátku minulého století nad ekonomicky zbídačeným Irskem mnuli ruce tři belzebubové: Marx s Engelsem a Lenin. Předpokládali totiž, že jestliže někde poprvé proběhne socialistická revoluce s následnou diktaturou proletariátu, bude to v Irsku. A to by pak, tradice netradice, svobodomyšlní Kelti bez pardonu „mazali z baráku“ jako první.

Naštěstí k takové katastrofě nedošlo, respektive odsákali jsme ji za Iry například my, a naopak přišly časy, ve které tato jedna z nejzaoštalějších zemí Evropy nikdy nedoufala: „*Žijeme ve velmi převratné době*“, řekl v roce 2001, kdy ekonomika „keltského tygra“ vykazovala neuvěřitelně stoupající tendenci, rektor limerické university Roger Downer. „*Irové mají možnost žít a pracovat v Irsku. To je velká věc, dříve to tak nebylo.*“ No, měl pravdu pan rektor, ovšem kdyby Irsko bylo schopno uživit své obyvatele a kdyby se za uplynulých dvě stě let Irové v miliónových emigrantských vlnách nezabydleli v sousední Británii, Spojených státech, Kanadě či Austrálii, došlo by vůbec ke vzniku americké country a celosvětového šílenství po keltské hudbě?

Stěží. Vždyť dnešní americká národní hudba je tak hluboce zakoreněná v Irsku, až si to málokdo dokáže představit, a potom, řekne-li se keltská hudba, všichni mají automaticky za to, že se jedná o irskou. Ne o skotskou nebo bretaňskou.

„Lidé hovoří o irské a keltské hudbě, jakoby se jednalo o jedno a totéž, ale tak jednoduché to zas není, vždycky záleží na tom, kde ji posloucháte,“ vyhýbá se odpovědi Paddy Moloney z The Chieftains, zatímco mnoho jeho kolegů považuje keltství rovnou za marketingový obal. Když nedávno vyšla v nakladatelství The Rough Guide publikace *Irish Music*, dostalo se veřejnosti tohoto názoru v černém na bílém: její autoři si tu pro jistotu totiž hned na začátku pokládají otázku: je irská hudba keltská? A hned si odpovídají: „Kromě archeologických vykopávek, živé mytologie a irského jazyka se z kultury našich keltských předků, kteří žili na území Irsku zhruba 5000 let před našim letopočtem až do příchodu křesťanství ve století čtvrtém, nezachovalo vůbec nic, natož hudební notové zápisy. Stejně tak málo toho víme o hudebních nástrojích, takže zaměňovat irskou hudbu za keltskou je zavádějící. Navíc podstatným prvkem irské hudby, která se do současné podoby vyvinula teprve nedávno, jsou importované taneční prvky a nástroje, demonstrující, do jaké míry je irská hudební forma určována procesem hraní a absorbováním novodobých prvků a nikoliv starobyklým původem.“

Ten ale autoři publikace zas tak k vodě nepouštějí, když nezapomenou uvést tři základní formy irské tradiční hudby – meditativní a spánkovou (*suantraí*), šťastnou (*geantraí*) a lamentující (*goltraí*) – vycházející z keltské legendy. To se kdysi v Irsku narodila kouzelné harfě Uaithne tři harfátka. Prvnímu hrála žalozpěv, druhého přivítala veselou písničkou a na toho třetího, znavená porodem, čekala Uaithe s ukolébavkou.

Irská duše je prý proto formována hudbou, o čemž ví americký spisovatel Norman Mailer své: „Irové jsou jediná lidé, kteří umějí plakat za špinavou, znečištěnou krev celého světa.“ Smutněji než Irové tak umějí zpívat snad už jen cikáni. Přičemž se traduje, že v Irsku ještě nevznikla píseň dotýkající se velkého hladomoru ze čtyřicátých let osmnáctého století, dosud největší pohromy, která zemi potkala. A také se říká, že ticho obestírající tuto národní tragédii vyjadřuje zároveň ten nejhlubší goltraí, „vlasy rvoucí zvuk, nesoucí se napříč řekou, šerem i rozbrskem, visící ve vzduchu a myslí“.

Tak jako jsou Židé pospojováni po celé planetě neviditelnou „nití ducha“, tak i identita irského národa, včetně obrovské diaspory, krystalizuje v jeho hudbě. Termín diaspora prý vzešel od irské presidentky Mary Robinson. Pro spoustu Irů se tak snažila přikráslit děsivou skutečnost: od počátku 18. století až donedávna svou převážně zemědělsky orientovanou zem bez většího nerostného bohatství opustil bezmá-

la každý druhý občan, v rakvi nebo na lodi. Jenom v rozmezí let 1845–1851 se to týkalo dvou miliónů Irů. A ti z nich, kteří přežili, pak svůj *goltraí* roznesli po celé planetě. Jako když fouknete do pampelišky.

Stav, který v Irsku nastal v oněch letech po velkém hladomoru způsobeném několikaletou neúrodou brambor, sice tuto zem těžce zdecimoval a odstartoval jeden z nejmutnějších procesů národní roztržitosti v dějinách lidstva, zároveň ovšem vlastně zachránil irskou tradiční hudbu.

Gaelská liga v keltském šeru

Většinou to tak bývá: když nějakému národu teče do bot, obrátí se ke svému kulturnímu bohatství. Upne se k básníkům a bardům, uleví si ve smutných baladách a sní o hrdinných činech dávných bohatýrů. Hospodářsky přežívající a vlastním politickým handrkováním zmítané Irsko na tom bylo stejně. Obzvláště ke konci 19. století, kdy už málokdo doufal v odtržení od zpupné Anglie, upnuli se Irové ke své kultuře a tradicím.

Básník a pozdější nositel Nobelovy ceny za literaturu William Butler Yeats navíc razil přesvědčení, že identita národa víc než v materiálních statcích spočívá v duchovním bohatství. Svým nadšením pro „literaturu nejvyšších irských hodnot“ nakazil potom celou řadu spisovatelů a básníků, kteří postupně vybudovali mýtus hrdého Irska, jehož synové a dcery by měli mít na zřeteli, že jsou potomky bájného hrdiny Cú Chulainna. Ve zromantizované formě ožily staré keltské legendy a Yeats nabízel jednu antologii za druhou: *Pohádky a pověsti irských rolníků*, *Irské pohádky a pověsti* a především vlastní soubor próz *The Celtic Twilight* (Keltské šero).

Ne, že by Irové takové literatuře nevěnovali pozornost, přesto toto vlivné hnutí předčila jiná, podobně zaměřená aktivita: Gaelská liga založená v roce 1893 Douglasem Hydem. I jí šlo samozřejmě o svébytnou, na Anglii nezávislou irskou kulturu, ovšem její záběr byl daleko širší: jazyk, hudba, filosofie, styl oblékání a samozřejmě sport. V Gaelské atletické asociaci můžeme klidně spatřovat náš Sokol.

Gaelská liga působila ve všech vrstvách obyvatelstva, pořádala jazykové, hudební, literární, historické a sportovní kroužky a soutěže, vznikl nespočet divadelních spolků, obnovila se lidová shromáždění, tradiční slavnosti a venkovské oslavy nabyly opět na své důležitosti a potřebnosti.

V hudbě ale toto bezpochyby nedocenitelné snažení narazilo mísy na přílišnou horlivost a upjatost k tradicím. Bude to tak a tak, říká-li „Gaelští“, zastávající často názor, že přílišná modernizace škodí, což je, jak známe z vlastní zkušenosti, nejlepší cesta k vybudování turistického skanzenu. Záchrana proto musela přijít ze zámoří.

Kapitánské tance v Novém Yorku

Kapitán O'Neill

První, co vás v cizím prostředí popadne, je touha popovídat si v rodné řeči, naladit se na krajanskou vlnu, zazpívat si národní šlágry a provést holky na parketě při důvěrně zažitých tancích. Jde o přirozenou obranu před frustracemi a steskem. Sobotní tancovačky v newyorských komunitách se staly nezbytností i pro tisíce Irů. Křepčili v rytmu reelů a jigů, nebo si zašli do vaudevillových newyorských divadel, kde zářil Patrick J. Touhey spojující autentickou irskou hudbu s prvky gro-

tesky a americkými melodiemi. Jeho písně byly od roku 1901 k dostání na válečcích – deset po deseti dolarech. Co to ovšem bylo proti zisku Elle O'Byrne De Witta, který v roce 1916 zaranžoval pro Columbii nahrávku dua Eddie Hebron & James Wheeler (bendžo, akordeon). Fenomenální úspěch skladby *Stack Of Barley* následně zavedl příčinu k založení Irish American Music a výrobě irských desek jako na běžícím páse.

Americké taneční haly praskaly ve švech, soutěže v tanci střídaly přehlídky ve zpěvu; nastal čas pro nástrojovou inovaci: využívaly se saxofony, akordeony, tenorová bendža, přicházeli kytaristé a bubeníci. Někteří zpěváci už bez megafonu nedali ani ránu. Přibývalo profesionálních kapel, jejichž zvuk se ale neobešel bez amerických příměsí. Irskou tradiční hudbu to ztraktivnilo, polilo živou vodou.

Poštáci pak přes oceán nestačili předávat zásilky s nahrávkami a zpěvníky, které brzy následovali i hudebníci. Jeden takový balíček s Irskem obzvlášť zamával: superintendant chicagské policie kapitán O'Neill, rodák z Corku, odkud odešel v roce 1865, poslal v roce 1903 domů výsledek své mravenčí dvacetileté práce: přelomovou publikaci